

UVODNIK

Matevž Kos

Kdo se boji fašizma?

Pošast hodi po Slovenskem – pošast fašizma. Zajedla se je v vse pore družbenega življenja. Obenem je, fašizem očitno še ni dokončno zmagal, postala ena velikih tem publicističnega protifašističnega odpora, porojenega iz duha civilne iniciative. Pa tudi poligon za aktualne politično-ideološke, strankarske in še kakšne spopade. Debata o njihovi vsebini, formi in dramaturgiji seveda ne sodi na strani "mesečnika za književnost", želel bi pa opozoriti na prizadevanje enega prvoborcev novodobnega slovenskega proti-fašizma, sociologa kulture in književnosti Rastka Močnika. Njegova posebnost je namreč ta, da vprašanje o fašizmu neposredno povezuje z debatami o nacionalni substanci, predvsem z literaturo, ki stoji na njenem oltarju. Z Močnikovim vpogledom v zadevo je precej spektakularno vstala od mrtvih "prešernovska struktura". Le da zdaj kot objekt negacije. Subjekt te negacije je Močnikovo fašizem razkrivajoče teoretsko oko.

Kakšna je *logika* pogleda, ki detektira vdor fašizma v osrčje domačije? Saj smo vendar, takole od daleč rečeno, vsi proti-fašisti. Ali pa je na delu svetovnozgodovinska ironija in je naš načelni protifašizem dejansko generator fašizma?

Močnik je svoje, evidentiranje (slovenskega) fašizma namenjene spise leta 1995, na vrhuncu protifašistične sezone, ki pa ji še ni videti konca, zbral v knjižici *Extravagantia II: Koliko fašizma?*. Rdečo nit razpravljanja pojasnjuje v uvodu: gre za delo odpora, nastalo v imenu tistih, ki "vedo, da je življenje še kaj več kakor sovraštvo, tesnoba in vojna". Teh "nekaj

analiz" je napisal zato, "da bi naredili konec mori stoletja". In "da svet, ki ga zapuščamo, ne bi bil slabši kakor takrat, ko smo se rodili". Močnikovih osem analiz potemtakem prinaša resnico, ki osvobaja. Takšna resnica zahteva ukrepanje. Osvobajajoče mišljenje je zato *praktično mišljenje*. Vznik praktičnega mišljenja je pri Močniku v neposredni, posledični zvezi z "vzponom skrajne desne politike" in s "fašizacijo vladajoče kulture". Vmesni sklep: s tema "perečima vprašanjema" se mora spopasti "napredno človeštvo".

Le da ostaja nepojasnjeno in neizrečeno, kaj je ta fantom svobode – "napredno človeštvo"; v čem je njegova "naprednost", od kod prihaja, kam gre in, ne nazadnje, kdo je avtoriziran, da govori v njegovem imenu? Katera je tista misel, ki bi utegnila "naprednosti" podeliti njen izvorni, *metafizični* smisel?

Koliko fašizma?, osrednji Močnikov spis, razgrinja analitično podlago za protifašistični angažma. Avtorjevo orožje proti fašizmu je, po njegovih besedah, sinteza marksovske teorije ideologije ter freudovske teorije množične psihologije in analize jaza. Kljub tem preverjenim, na številne pojave apliciranim aparatom teoretskega diskurza pa ostaja identificiranje slovenskega fašizma devetdesetih, Močnikovega "objekta" analize, precej ohlapno. Bolj ali manj sinonimno, brez posebnih distinkcij, v vsej knjigi namreč srečujemo pojme fašizacija, fašizem, novi fašizem, "fašizem" in še kakšnega. Močnik enkrat razpravlja o fašizmu kot strukturni potezi družbe kot celote, drugič zgolj o "fašizoidnih učinkih". Tovrstno poljubnost nato naredi za nepomembno z radikalnim rezom: z globalno zoperstavitvijo fašizma in antifašizma kot edine prave svetovnozgodovinske alternative. Ne vzpostavi, kaj šele tematizira pa razlike med totalitarizmom in demokracijo. Zato se lahko – taktično morda spretno, strateško pa zavajajoče – izogne razpravi o komunizmu. Kot da komunizem ne bi bil *tudi* totalitarizem, pa čeprav tisti, kot smo se učili v šolah, "s človeškim obrazom", "po meri človeka" in kar je še tega.

Ideološko-retorične sintagme, kot so na primer "napredno človeštvo" na eni strani in "belogardisti in njihovi vajenci", "kulturniški fašizem", "vampirji s smetišča zgodovine" in podobni osebkci, na drugi strani k prepričevalni moči Močnikovih argumentov o dejanskosti slovenskega fašizma ne prispevajo veliko. Celotno razpravljanje s (predpostavljenega) teoretskega diskurza prenašajo na raven ideoloških stereotipov in stigmatizacije, tj.

proizvodnje, ne pa *teoretizacije* fašizma. Močnikova "teoretska" proizvodnja fašizma gre obenem z roko v roki s predsodki in koketiranjem s podobo sveta, kakršnega je prikazovalo nekdanje "uradno" zgodovinopisje, eden vogelnih ideoloških kamnov komunističnega gospostva. Njegova "metafizična" utemeljitev je bila ideja zgodovine kot zgodovine razrednih bojev, se pravi, potovanja "naprednega človeštva" (v Močnikovem primeru: "ljudstva Slovenije") skozi zgodovino do "samega sebe". Iz "kraljestva nujnosti" – kot se glasi legendarna Marxova (oziroma Engelsova) te(le)ološka razlaga, parafrazirajoča Heglovo *Znanost logike* – v "kraljestvo svobode".

Svojevrstna, konzumente literarnih besedil še posebno zadevajoča in nasploh zanimiva teoretska inovacija je Močnikova definicija leposlovja. To je namreč "tisto pisanje, ki se je že emancipiralo od ustnosti 'pesmi in plesov', a se še ni emancipiralo v konceptualnost" (?!). Skupaj z narodom, to, z Močnikovim besednjakom, "izmišljeno vele-družino", je literatura bolj ali manj anahronističen ("pred-konceptualen"?) pojav. "Sodobna šolska književnost" je na primer "shramba, v kateri ni shranjeno nič", ta nič pa je – očitno ravno zaradi svoje ničevosti – "glavno orodje kulturne hegemonije", "nacional-šovinizma" in kandidat "za manjkajoči vmesni člen fašizacije". Gorivo, substanca "slovenskega fašizma" ni nič bivajočega, temveč *nič*. Fašizacija postkomunističnega slovenstva devetdesetih je torej proces, utemeljen v dialektiki *postajanja – ne-biti v bit*. Merilo fašizma, nebivajočega, da je, in bivajočega, da je toliko bolj, je Močnikova spekulativna teorija fašizma.

Vlogo slovenskih pisateljev (očitno ene ciljnih skupin proti-fašističnega rezoniranja) v demokratizacijskih procesih osemdesetih let Močnik mimogrede pojasni na nenavadno zvijačen način. Njihov "antagonizem do 'oblasti', ki ga je proizvajala ritualna deklamacija, je izviral iz fascinacije z oblastjo". In ker je to tako, "književni establishment" v bojih za demokracijo – v nasprotju z "alternativo, subkulturo in kontra-kulturo" – "ni mogel odigrati nikakršne vloge". Še več: "kulturniški fašizem" je "najbolj izzivalni del

* To analitično pojasnilo (ali pa zgolj "freudovski spodrselj") bi po "strukturni" analogiji lahko prevedli v enako močno, angažma državljana Močnika zadevajočo formulacijo, da na primer njegov antagonizem do fašizma, ki ga proizvajajo teoretski rituali, izvira iz fascinacije nad fašizmom. Itn.

sedanje epizode fašizma." Nezanemarljiv dejavnik "fašizacije" so tudi "naprave šolske književnosti in njeni zastopniki". Vendar ne "sami na sebi", temveč v navezi s "populističnim desnim ekstremizmom". Kar bi pa lahko pomenilo, da so te iste "naprave" lahko tudi dejavnik "demokratizacije" (kot protipola "fašizacije"), seveda v navezi z elitističnim levim ekstremizmom oziroma projektom t. i. radikalne demokracije, v kateri ljudstvo vlada "neposredno" (od tod tudi siceršnji pleonazem "ljudska demokracija").

Namesto da bi Močnik, sicer "materialistični teoretik", razvil koherentno analizo "materialne podlage" današnjih populizmov in ekstremizmov (bodisi "levih" ali "desnih"), življenjskega sloga večine Slovencev, obogatenga z nekajdesetletno samoupravljalno teorijo in prakso življenja, ali pa strukturnih sprememb t. i. "tranzicijskih" družb, se zadovolji z moralistično konstatacijo: "Da lahko šolska književnost /.../ pomaga pri fašizaciji, je pravzaprav šokantna ugotovitev." *Pravzaprav.*

Problem pa ni samo "sedanji fašizem kulturniške birokracije", temveč je, pripominja Močnik, v luči "svetovnozgodovinskega pomena kardeljevstva", "avtentične revolucije" in "samoupravnih dosežkov" "pravzaprav omejen" tudi "sistem parlamentarne demokracije". *Pravzaprav.*

Ena izmed zanimivejših poant Močnikovega "diskurza" je, da fašizem na Slovenskem stoji in pade s pisatelji (Močnik: "književnimi proizvajalci"). Ti lahko dosežejo svojo človeško emancipacijo samo tako, da se, mladomarksovsko rečeno, emancipirajo od svoje pisateljske narave. Močnik, "teoretski proizvajalec", jo okarakterizira s sintagmo "učbeniška književnost". Emancipacija slovenskih pisateljev od pisateljevanja je po tej železni logiki ključ za emancipacijo slovenske družbe (Močnik: "ljudstva Slovenije") od fašizma.

Močnikova teza o tem, da je književnost (v svoji "učbeniški" različici, kot "literarni kanon" ali pa kar kot "ona sama") eden glavnih spodbujevalcev, motorjev fašizacije novodobnega slovenstva, je na trhlih nogah najmanj iz treh razlogov. Prvič, ker Močnik (kot že rečeno) ne ponudi nikakršnega vpogleda v "materialno bazo" slovenskega fašizma. Drugič, ker ne pojasni, ali so slovenski pisatelji, se pravi, eden izmed členov "duhovne nadstavbe", zanj *fašisti* kot empirične osebe, tj. kot nekakšen poseben, kljub individualni različnosti homogen "sloj". In tretjič, ker z nobeno konkretno, eksemplarično analizo ne razgrne analitičnega orodja, ki bi ponudilo nekaj trdnejših ar-

gumentov in ne zgolj provokativnih namigov v prid "dejstvu", da je *fašistična* (kot "element fašizacije") ravno *slovenska* literatura oziroma *književnost* nasploh.

Naj, za sklep kratke zgodbe o fašizmu oziroma njegovi literarni ekspozituri, navržem tri pisateljska imena, ki nedvomno sodijo v vrh sodobnega slovenskega "literarnega kanona". Že samo s tem so, bi sledilo iz Močnikove ekspertize, neposredno ujeta v proces "fašizacije" slovenske družbe. Na primer Lojze Kovačič, Dane Zajc, Drago Jančar. Da bi teorija absurda, spodbujena z Močnikovim specifičnim razumevanjem literarnih besedil, prišla do svojega protifašističnega pojma, bi si morali zastaviti povsem naivno vprašanje: kje je, denimo, pri delu "fašizem" v Kovačičevem romanu *Resničnost*, ali v Jančarjevih zgodbah *Pogled angela*, ali v kakšni Zajčevi pesmi?

Če bi bil Močnik malce bolj iznajdljiv, bi, za svojo specifično protifašistično (iz)rabo, lahko navedel kar znano pesem Tomaža Šalamuna. Avtorja, ki je ne samo veteran slovenskega modernizma, temveč, v zainteresirani retrospektivi, tudi – fašizma. Provokativen, vsaj za "napredno človeštvo", je že naslov Šalamunove pesmi. Ponuja se kot kronski, "avtoreferencialni" dokaz slovenskega fašizma. Fašizma na literaren način brez dodatkov. Šalamunova pesem, na katero opozarjam, je bila natisnjena konec šestdesetih let v zloglasnem *Katalogu*. Nanj se je, tudi (če ne predvsem) zaradi Šalamuna, slovenska ekspozitura naprednega človeštva ob svojem času že odzvala.

Naslov Šalamunove pesmi se – preprosto in iskreno, idejo naprednosti in avtentičnosti slovenske revolucije omalovažujoč – glasi: *Zakaj sem fašist*.